

GÓCZA ÁGNES¹

GONDOLATOK AZ 1978. ÉVI IV. TÖRVÉNYBEN SZABÁLYOZOTT BÜNTETÉSEK
ELŐKÉSZÍTÉSÉRŐL – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HALÁLBÜNTETÉSRE

Az 1961. évi büntető törvénykönyvhöz kapcsolódó 1971. évi novella hatálybalépését követően nem sokkal megindultak a büntetőjog átfogó kodifikálásának előkészületei. 1974-ben az Igazságügyi Minisztériumban megkezdődtek az elméleti és gyakorló büntetőjogászokkal, valamint az érintkező tudományterületek képviselőivel kiegészült bizottsági munkálatok. A kodifikáció célkitűzései között és a bizottsági munka során kiemelkedő helyet foglaltak el a jogkövetkezmények rendszerére vonatkozó javaslatok, illetve a büntetési rendszer továbbfejlesztése.²Ezen belül különösen fontosnak tekintették az indokolatlan szabadságvesztés csökkentését és a szabadságvesztéssel nem járó jogkövetkezmények arányának növelését, a reális büntetési tételek meghatározását, és a visszaesőkkel szemben alkalmazható eszközök hatékonyabbá tételét. A célkitűzések hangsúlyozták, hogy a kodifikáció során figyelembe kell venni a jogalkalmazási gyakorlat indokolt kritikáját, továbbá a büntetőjog, a kriminológia, illetve általában a társadalomtudományok, valamint az orvostudomány és más természettudományok eredményeit. Az előkészítés során kibontakozó vita résztvevői egyetértettek a célkitűzésekben megjelenő elképzelésekkel, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a célkitűzések megfelelően mutatták a jogfejlődésünk által napirendre tűzött kérdések megoldási irányait.³A minisztérium folyamatosan közzétette a kodifikációs főbizottság által elfogadott koncepciókat, biztosítva ezzel a szakmai közvélemény tájékoztatását, s egyben kérte a magyar jogásztársadalom véleményét és javaslatait.⁴Az egyes jogintézmények újragondolására, új jogintézmények kialakítására több lehetséges változatot vetettek fel. Ezek az állásfoglalások táplálkoztak a hazai törvényhozási és jogalkalmazási tapasztalatokból, valamint a jogirodalomban javasolt megoldási lehetőségekből, és emellett nem hagyták figyelmen kívül a külföldi jogalkotási, jogalkalmazási és jogirodalmi eredményeket sem. A nemzetközi kitekintés elsősorban a hazánkkal azonos társadalmi-gazdasági viszonyok közt élő szocialista országok felé irányult.⁵Fonyó Antalnak – aki a Büntetőjogi Koordinációs Bizottság tagjaként vett részt a kodifikációban – az előkészületi munkához fűzött véleménye alapján a büntetési rendszerünk továbbfejlesztésének két indoka lehet: a hatékonyság fokozása és a humánus elmélyítése.⁶ Ezen kívül úgy véli, hogy a büntetési rendszerünk nem tartott lépést a társadalmi változásokkal, jogunk nem aknázza ki eléggé a változások nyújtotta lehetőségeket. Büntetőjogunknak elsősorban az elnyomó-kényszerítő oldala erősödött, és nem fejlődött ki a szervező-nevelő

¹ Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, I. évfolyam

Témavezető: Dr. Madai Sándor tanszékvezető, egyetemi docens

² Markója Imre: Az új Büntető Törvénykönyv elvi kérdéseinek vitája elé, Magyar Jog, 1976. 9. szám 743-744. o.

³ Györgyi Kálmán: Büntetések és Intézkedések, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 111-113. o.

⁴ Markója: i.m.: 745. o.

⁵ Györgyi: i.m.: 114. o.

⁶ Dr. Fonyó Antal: Vélemény büntetési rendszerünk továbbfejlesztésének kérdéseiről. In: Dr. László Jenő (Szerk.): Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése III. kötet, Igazságügyi Minisztérium, 1985. 8. o.

oldala.⁷ A szankciórendszer azon elemeinek a bővítése szükséges, amelyek a represszív jellegű jogelvonás helyett a személyiség fejlesztését, korrigálását szolgálják, továbbá elegendő motivációs tényezőt tartalmaz a visszatartás tekintetében.⁸ A bizottsági állásfoglalások alapján már látni lehetett az új kódex büntetési rendszerének a körvonalait,⁹ amely koncepciók törvényszövegszerű eredményit az 1978-ban tartott szakmai és társadalmi vitára közzétett tervezetben lehetett megismerni. A tervezetből kitűnt, hogy a szankciórendszer szabályozásának 1961-ben kialakított felépítése nem változott sokat.

Büntetési rendszerünkben hosszú ideig a szabadságvesztés büntetés állt a központi helyen. Szabadságelvonással nem járó szankcióként az először intézkedésként, később pedig büntetésként szabályozott javító-nevelő munka és a pénzbüntetés volt alkalmazható. Sok esetben azonban ténylegesen szabadságelvonással nem járó büntetésként érvényesült a felfüggesztett szabadságvesztés is. Idővel azonban fokozatosan nőtt a szabadságelvonás nélküli büntetések aránya, és ezen tendencia továbbfejlesztése helyet kapott a kodifikáció célkitűzéseiben is. Az új kódex nemcsak a javító-nevelő munka és a pénzbüntetés széles körű alkalmazására ad lehetőséget, hanem arra is hangsúlyt fektet, hogy a két büntetés nagyobb mértékben legyen alkalmas a szabadságvesztés helyettesítésére. A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának felfüggesztését illetően a kizáró okok szűkítését lehet kiemelni. Jelentős változás a korábbi szabályozáshoz képest a foglalkozástól eltiltás, a járművezetéstől eltiltás, a kitiltás, a kiutasítás és a vagyonelkobzás önállóan, főbüntetés kiszabása nélkül történő alkalmazása.¹⁰

A meghatározott büntetési nemek között továbbra is szerepelt a főbüntetések sorában a halálbüntetés. A tervezetben szereplő szankciók közül a halálbüntetés az, amely önmagában véve antihumánus. A halálbüntetéssel kapcsolatos problematika történelmi, politikai, erkölcsi és kulturális kérdések sokaságával függ össze, sőt vannak olyan nézetek is, amelyek egyenesen büntetőjogon kívülinek tekintik a kérdés eldöntését.¹¹ A megállapítást, miszerint a halálbüntetés elsősorban társadalmi, politikai, etikai dilemma és csak ezt követően jogi kérdés, az igazságszolgáltatás történetével és tapasztalataival is alátámasztottnak látják.¹² A halálbüntetésről szóló vita nem új keletű, hiszen már a korábbi korokban az említett büntetés tömeges alkalmazása és annak vallási, politikai elfogadottsága esetén is jelentkeztek olyan nézetek, amelyek megkérdőjelezték ezen büntetés létjogosultságát.¹³

A hetvenes években már jelentkezik az a jogpolitikai igény, amely a halálbüntetés alkalmazásának lehetőségét szűkebb körben kívánja megadni. Az 1961. évi büntető törvénykönyv 1971-es módosítása már számos bűncselekmény¹⁴ vonatkozásában hatályon kívül helyezte a halálbüntetést. A Novella miniszteri indokolásában akként nyilatkozik a jogalkotó, hogy a jogfejlődés kétségkívül abba az irányba halad, hogy a halálbüntetés alkalmazási köre

⁷Fonyó: i.m.: 14. o.

⁸Fonyó: i.m.: 24. o.

⁹Ficsor Mihály – László Jenő: Elgondolások a büntetési rendszer továbbfejlesztéséről, Magyar Jog, 1976. 9. szám 745-755. és 10. szám 833-851. o.

¹⁰Györgyi: i.m.: 131., 135-136. o.

¹¹Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve I. kötet, 5. kiadás, Steiner lith., Budapest, 1931. 81. o. és Györgyi: i.m.: 201. o.

¹²Horváth Tibor: Halálbüntetés Magyarországon, In: Sebes Ágnes (Szerk.): A halálbüntetésről, Medvetánc Füzetek, 1990. 221. o.

¹³Horváth (1990): i.m: 244. o

¹⁴Lopás, csalás, sikkasztás, hűtlen kezelés minősített esetei, közveszély okozása minősített esetei.

szűküljön, végső soron pedig annak végleges eltörlése a cél. Ezen a ponton a magyar büntetőjog visszatért ahhoz a XIX. században képviselt állásponthoz, hogy a halálbüntetést vagyon elleni bűncselekmények körében nem indokolt alkalmazni. Ekkor a jogirodalomban megfogalmazásra került egy általános felfogás, mégpedig a halálbüntetés kivételes jellege, melyet alátámaszt az, hogy aránylag kevés bűncselekmény elkövetésekor helyezi kilátásba a törvényhozó, emellett fontos tényező, hogy ezekben az esetekben is a szabadságvesztéssel vagyilagosan. Ide sorolandó továbbá az az általános részi rendelkezés, mely alapján csak akkor kell kiszabni a halálbüntetést, ha a büntetés célja más büntetéssel nem érhető el.¹⁵ Horváth Tibor 1971-ben vetette fel a köztörvényi bűncselekmények kapcsán, hogy a halálbüntetés összeegyeztethető-e a szocialista igazságosság eszméjével és a büntetési rendszerünk célkitűzéseivel, majd később kategorikusan azt nyilatkozta, hogy a halálbüntetés békeidőben, kiegyensúlyozott társadalmi viszonyok között kriminálpolitikai szempontból célszerűtlen eszköz. Háború idején azonban sajátos, csak erre a helyzetre irányadó büntetőjogi szabályozás érvényesülhet.¹⁶ Székely János a terrorizmus fejleményeire tekintettel azon az állásponton volt, hogy a rendszer magát fegyverezné le, ha lemondana arról az eszközről, ami az ezen eszközt jogtalanul alkalmazó ellenségei irányában egyedül hatásos.¹⁷ Györgyi Kálmán úgy vélekedik ebben az időben, hogy a halálbüntetésnek az akkori gyakorlatnak megfelelően jelen kell lennie a szankció rendszerben, tehát a kivételes alkalmazhatóság szükséges, azonban a jövőt a tényleges abolícióban látja, ha megvannak annak a feltételei.¹⁸ Az új büntető törvénykönyv előkészítése során Fonyó akként nyilatkozott a halálbüntetés kapcsán, hogy ez a büntetés alkalmas eszköz a társadalomellenes jelenségek megfékezésére, a társadalomra hátrányos hatások megelőzésére, ellensúlyozására, ugyanakkor a társadalmi érvényesülése során nemkívánatos hatásokat is kiválthat. A halálbüntetést büntetési rendszerünk Achilles-sarkának nevezi, amelynek hatékonyságát alátámasztó tényekkel nem rendelkezünk, viszont ismerjük a hozzá kapcsolódó ellentmondásokat.¹⁹ Negatívumként jelöli meg mind célszerűségi, mind humánus szempontjából is, hogy a halálbüntetést ismerő állami gyakorlat tovább táplálja a vérbosszúnak azt a tudati hagyományát, amely konfliktushelyzetben, vagy akár anélkül is sok esetben vezet ölési cselekményhez. Összességében arra az álláspontra helyezkedik, hogy a kívánatos perspektíva a társadalom védelme érdekében nem a legsúlyosabb bűnöket elkövetők fizikai megsemmisítése, hanem inkább minden érdekelt tudomány szak megfelelő erejű ösztönzése arra, hogy fejlessze ki az ártalmatlanná tételének humánus és egyben célszerű módszerét.²⁰ Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete arról ír előterjesztésében, hogy az új törvény előkészítése során igényként merül fel, hogy a jogalkotó a halálbüntetés szükségességéről kialakított korábbi álláspontját összevesse az újabb jogpolitikai szakasz feladataival. Eldöntendő kérdésként fogalmazza meg, hogy a magyar társadalom akkori

¹⁵ Horváth (1990): i.m.:241-242. o.

¹⁶ Horváth Tibor: Gondolatok büntetéstani problémáinkhoz, Magyar Jog, 1971. 5. szám 262. o. és Horváth Tibor: A halálbüntetés a szocialista országok büntetőjogában, Állam- és Jogtudomány, 1975. 4.szám 539. o.

¹⁷ Györgyi: i.m.: 211. o.

¹⁸ Györgyi: i.m.: 212. o.

¹⁹ Sehol sem sikerült kimutatni, hogy a halálbüntetés alkalmazása csökkenti-e a bűncselekmények számát, vagy visszaszorítaná a politikai erőszakot. Vitathatatlan, hogy a halálbüntetés, azáltal, hogy a bűncselekmény elkövetőjét megfosztja az életétől, megakadályozza, hogy az elítélt személy újabb bűncselekményt kövessen el. Ugyanakkor arról megbizonyosodni, hogy ha az elítélt életben maradt volna, megismételte volna-e a bűncselekményt teljességgel lehetetlen. Azt sem lehet kimutatni, hogy a halálbüntetéssel való fenyegetés megakadályozza e a politikailag motivált bűncselekményeket vagy terrorcselekményeket. Sőt, a politikai mártíromság lehetőségét kínálja a halálbüntetés, amely egyeseket arra ösztönözhet, hogy ezzel a büntetéssel fenyegetett bűncselekményeket kövessenek el. (*WhentheStatekills... The deahtpenalty v. human rights*In.:Sebes Ágnes (Szerk.): A halálbüntetésről, Medvetánc Füzetek, 1990. 97., 104-106. o.)

²⁰Fonyó: i.m.: 131-133. o.

viszonyai között, különösen a politikai rendszer stabilitására, illetve a bűnözés struktúrájának és dinamikájának az adottságaira tekintettel, hogy nem ért-e meg a helyzet a halálbüntetés teljes megszüntetésére. A javaslat szerint a halálbüntetés fenntartásának szükségessége és célszerűsége az adott bűncselekmények tekintetében egyedileg vizsgálandó. A szükségesség megítélésénél döntő jelentőségűek a védendő jogtárgyhoz fűződő társadalmi érdekek, illetve a bűnözés elleni küzdelem eddigi tapasztalatai. A vizsgált bűncselekmények elemzéséből arra a következtetésre jutott az Intézet, hogy a halálbüntetés célja mindig elsősorban az általános visszatartás, alkalmazása esetén azonban óhatatlanul érvényesül egyrészt a megtorlás, másrészt a fizikai megsemmisítés formájában megjelenő egyéni prevenció. Problematikusnak ítéli meg a javaslat, hogy az általános visszatartás, mint elsődleges cél eredményességét felmérni szinte lehetetlen, vagy legalábbis kétséges, és a bűnözési statisztika adatai még kiindulópontot sem adnak a megfelelő következtetések levonásához. Végül arra az elméleti és kriminálpolitikai megfontolások, valamint a gyakorlati tapasztalatokkal alátámasztott álláspontra helyezkedik, hogy a halálbüntetés békeidőben szükségtelen és célszerűtlen. A társadalom biztonságát és a bűnözéstől való általános visszatartást megfelelően szolgálja a hosszantartó, esetleg életfogytig tartó szabadságvesztés. Az előterjesztés javaslatokat fogalmaz meg arra az esetre is, ha a halálbüntetés fenntartását célzó büntetőpolitikai döntés születne. Kiemeli, hogy felülvizsgálat szükségességét és a kivételesség megfelelő eljárási szabályokkal történő biztosítását.²¹ A Büntetőjogi Kodifikációs osztály véleménye szerint a halálbüntetés fenntartása szükséges, a kérdés újratárgyalását tekintetben tartották fontosnak a Különös Rész megbeszélését követően, hogy az új törvény a halálbüntetést szűkebb, vagy szélesebb körben alkalmazza-e, mint az akkor hatályos. A vita során azonban felmerült a büntetés általános célja és a halálbüntetés célja összeegyeztethetőségének problémája.²² A Kodifikációs Bizottság az előterjesztésében arról nyilatkozik, hogy a halálbüntetést vagylagos büntetésként szükséges megtartani, és az ezzel a büntetéssel fenyegetett bűncselekmények körén csak akkor indokolt változtatni, ha valamely érintett bűncselekmény tényállása módosulna, vagy újabb bűncselekmény alkotása ezt szükségessé tenné. Az iránymutatás azt az álláspontot tükrözi, hogy bár a jogfejlődés a halálbüntetés fokozatos háttérbeszorítása és végső soron a megszüntetése felé halad, jelenleg nem indokolt az eltörlése. A vita során azonban felmerült a büntetés általános és a halálbüntetés célja összeegyeztetésének problémája, illetve olyan javaslat is, amely szerint jelentős lépéseket kellene tenni a halálbüntetés visszaszorítása és végleges eltörlése irányába. Ezen javaslat szerint ez a büntetés békeidőben, kiegyensúlyozott társadalmi viszonyok között szükségtelen és célszerűtlen eszköz. A társadalom biztonságát, a bűnözéstől való általános visszatartást a hosszantartó, esetleg életfogytig tartó szabadságvesztés kielégítően szolgálja. Háború, illetve veszély idején pedig sajátos, csak erre a helyzetre irányadó büntetőjogi szabályozás érvényesülhetne. Így a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezések mellőzhetőek lennének a Btk-ból és elegendő lenne erről a háború idején érvényesülő külön jogszabályban szólni.²³

A közzétett tervezetet számos szakmai, társadalmi és tudományos fórumon megvitatták, és a vitákon elhangzott javaslatokat is figyelembe véve elkészült a törvényjavaslat, amelyet az

²¹ Dr. László Jenő (Szerk.): Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése III. kötet, Igazságügyi Minisztérium, 1985. 133-137. o.

²² László: i.m.: 200-201. o.

²³ László: i.m.: 205. o.

országgyűlés az első magyar büntető centenáriumán, 1978. december 21-én 1978. évi IV. törvényként fogadott el.²⁴

Az új büntetőtörvénykönyv a halálbüntetésre vonatkozó szabályozást nagymértékben alakította át. Az új kódex hatályba lépésekor huszonhat bűncselekmény esetén írta elő alternatív szankcióként a halálbüntetést. Ezek közül kilenc állam elleni, négy emberiség elleni, tíz katonai és három köztörvényes büntett.²⁵ Az indokolás valamennyire már elismerte azt, hogy a bűnözés teljes kiirtása megvalósíthatatlan, így legfeljebb csak annak csökkentésére lehet törekedni. Az Általános indokolás III. részében azt olvashatjuk, hogy a „szocialista jogfejlődés a halálbüntetés fokozatos háttérbe szorítása és – végső célként – annak megszüntetése felé tart, azonban jelenleg nem időszerű e büntetés eltörlése.” A részletes indokolásban a következőképpen fogalmaz a kommentár: „A halálbüntetés fenntartása vagy eltörlése a büntetőjog legvitatottabb kérdései közé tartozik. (...) A fenntartásának indokoltsága elsősorban annak alapján ítélni lehet meg, hogy az egyéni és az általános megelőzés szempontjából mellőzhetetlen-e. A legsúlyosabb élet elleni, állam és katonai bűncselekmények, a nemzetközi méretekben szaporodó terrorcselekmények esetén a társadalom védelme jelenleg nem nélkülözheti a halálbüntetést.” Külön kihangsúlyozta a miniszteri indokolás a halálbüntetés kivételes jellegét, mégpedig ugyanazon érvekkel,²⁶ amelyekkel az 1961. évi V. törvény indokolása is tette.²⁷

²⁴ Györgyi: i.m.: 114-115. o.

²⁵ 1978. évi IV. törvény

²⁶ A legfontosabb, hogy a 84. § szerint „halálbüntetést kivételesen és csak akkor lehet kiszabni, ha – a bűncselekmény és az elkövető kiemelkedő társadalomra veszélyességére, a bűnösség különlegesen magas fokára figyelemmel – a társadalom védelme csak e büntetés alkalmazásával biztosítható”. További érv a kivételesség mellett, a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények szűk köre, hogy e büntetési nem mindig vagylagos büntetesként szerepel az enyhébb szabadságvesztés mellett, illetve, hogy a halálbüntetés csak a cselekmény elkövetésekor huszadik életévét betöltött elkövetővel szemben szabható ki, valamint az, hogy minden esetben lehetőség van kegyelem gyakorlására.

²⁷ Tóth J. Zoltán: A büntetőjog normalizálódása és az abolíció eszméjének térhódítása Magyarországon: a halálbüntetés szabályozása a '60-as évek elejétől a '80-as évek végéig, Debreceni Jogi Műhely, IV. évfolyam 3. szám (2007. július 1.)